

УДК 346.2

ПОНЯТТЯ Й СКЛАДОВІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТОРГІВЦЯ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

Дар'я ЛІСОВА,

здобувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

SUMMARY

The article is devoted to research of concept of legal status of securities trader and the elements of such a status. Legal analyzes of content of category "legal status" and its correlation with categories of "legal standing", "economic competence", "full powers" and "personality" are determined. Elements of securities trader legal status are determined and analyzed. The author has found out that rights, freedoms, legal interests, duties and responsibility of securities trader constitute legal status of such a subject of relations. It's also proved the reasons which exclude possibility of determination of legal provisions, legal relations, legal principles, legal culture and legal conscience as elements of securities trader legal status. Definition of securities trader legal status is formulated and offered in the article.

Key words: legal status, legal standing, securities, securities trader, personality.

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена розгляду поняття й елементів правового статусу торгівця цінними паперами. Проведено науковий аналіз змісту категорії «правовий статус» і її співвідношення з такими юридичними категоріями, як «правове становище», «господарська компетенція», «повноваження», «правосуб'єктність». Установлено й проаналізовано елементи правового статусу торгівця цінними паперами, якими є права, свободи, законні інтереси, обов'язки й відповідальність. Обґрунтовано причини неможливості розгляду як елементів правового статусу торгівця цінними паперами норм права, правовідносин, правових принципів, правосвідомості і правової культури. Запропоновано визначення правового статусу й господарсько-правового статусу торгівця цінними паперами.

Ключові слова: правовий статус, правове становище, цінні папери, торговець цінними паперами, правосуб'єктність.

Постановка проблеми. В умовах активного розвитку електронних технологій, фінансових ринків й інструментів захисту прав і законних інтересів учасників правовідносин цінні папери набувають особливого значення, оскільки здатні виконувати одразу декілька функцій – інструмента інвестування, способу збереження й примноження грошових накопичень, форми фіксації корпоративних прав тощо. В умовах сьогодення торги на фінансових ринках проводяться в он-лайн режимі за допомогою, як правило, електронних засобів, а тому можуть бути доступними навіть для пересічного громадянина, який вирішив примножити свої фінансові можливості за рахунок торгівлі цінними паперами.

Разом із тим активний розвиток фінансового ринку, зокрема вітчизняного, передбачає участь у ньому професійних учасників (брокерів, дилерів, торговців, клірингів, управителів тощо), які мають підвищити протекційні механізми забезпечення прав власників коштів й осіб, які їх залучають, й опрацювати оптимальні моделі відносин між різними учасниками фінансового ринку. У такому ключі вибудовується система професійних учасників ринку, які перебирають на себе певну частину прав і обов'язків відповідних суб'єктів правовідносин і тим самим забезпечують їх від зазнання матеріальних збитків або мінімізують таку ймовірність. Тобто, фактично, фондовий ринок стає ближчим для його учасників у зв'язку з суцільною цифровізацією й електронізацією, однак водночас не втрачає своєї професійної складової.

Ураховуючи зазначене, участь у правовідносинах, що виникають із приводу цінних паперів, професійних учасників фондового ринку в окремих випадках є обов'язковою, а недотримання відповідної вимоги може спричини-

ти недійсність (нікчемність) правочинів, що вчиняються учасниками відповідних правовідносин.

Актуальність теми. Варто зазначити, що, незважаючи на важливу роль професійних учасників у відносинах із приводу цінних паперів, питання їх правового статусу не знайшло належного висвітлення в науковій літературі. Так само і положення законодавства не дають чіткої й системоутворювальної відповіді на питання господарсько-правового статусу торгівця цінними паперами. Крім того, необхідно відмітити й те, що поширене в науці господарського права поняття «торговець цінними паперами» взагалі не розкривається положеннями законодавства, що є явною прогалиною.

Питання правового статусу учасників правовідносин розвиралося в працях таких учених-правників, як М.Ю. Віхляєв, В.В. Вознесенська, О.В. Дідич, С.С. Занковський, Д.О. Зеньков, В.О. Качур, В.Л. Костюк, В.О. Котюк, С.В. Лопатін, С.Ю. Любімова, О.О. Маркова, О.М. Музичук, А.В. Панчишен, В.Д. Примаєв, Ю.О. Пундор, В.В. Резнікова, Т.О. Санжарук, С.О. Сергєєв, А.М. Шульга, Н.Я. Якимчук та ін.

Метою статті є з'ясування на підставі наукових позицій учених-правників і положень нормативно-правових актів змісту категорії «правовий статус торгівця цінними паперами» і її елементного складу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На шляху розкриття змісту правового статусу торгівця цінними паперами знаходяться такі близькі за значенням категорії, як «правове становище», «господарська компетенція», «повноваження» й «правосуб'єктність», співвідношення яких закладає передумови для чіткого розуміння аналізованої нами правової категорії.

Із цього приводу необхідно відмітити, що питання статусу особи порушувалося ще в джерелах права Стародавнього риму. Визначаючи й аналізуючи співвідношення понять “persona”, “status” і “caput” у римському праві, В.О. Качур зазначає, що, говорячи про людину як суб’єкта права, римляни використовували термін “persona”, що в перекладі з латинської мови буквально означає «маска», «роль», «особа», «становище». Римські юристи використовували його в широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні persona застосовували як синонім homo для позначення людини як живої істоти (біологічне значення), а у вузькому значенні – як «особа» для характеристики людини як суб’єкта права (правове значення). При цьому вчена зазначає, що центральне місце у праві особи посіло й поняття “status”, під яким розуміли сукупність певних властивостей та ознак особи, що дозволяли їй бути суб’єктом права. Римські юристи розрізняли природний і правовий статусу особи. Природний статус (status naturalis) – це статус людини, визначений самою природою. Що ж стосується правового статусу (status legalis або status civilis), то він розглядався як статус людини, визначений державою і закріплений у правових положеннях. Правий статус суб’єкта права включав в себе три стани – status libertas, status civitatis та status familie. Стан свободи – status libertas – був найголовнішим критерієм, за яким усі люди поділялися на вільних і рабів. За станом громадянства status civitatis – вільне населення поділялося на римлян і чужинців (латинів і перегринів), а за сімейним станом – status familie – домовладик (paterfamilias, persona sui iuris) і підвладних (persona alieni iuris) [1, с. 22]. Звичайно, положення римського права ще не виділяли в окремих суб’єктів права юридичних осіб, оскільки тогочасний рівень розвитку суспільних відносин, хоча й був досить високим для еволюції правових положень, однак не достатнім для виокремлення публічних утворень (організацій) в окремих учасників правовідносин. Тим не менше наведене вище дає змогу сформулювати чітку позицію, що вже в часи римського права правовий статус особи визначав її права й обов’язки, оскільки саме вони становлять «правовий портрет» конкретного суб’єкта, залежно від його місця в суспільстві. Крім того, положення стародавнього римського права дають змогу стверджувати, що правовий статус може бути структурований і залежати одразу від декількох критеріїв – статі, віку, соціального стану.

Аналогічним чином розглядається статус фізичної особи й у сучасних наукових роботах. Зокрема, С.В. Лопатін розглядає правовий статус громадян із позицій адміністративно-правових відносин як регламентовані права, свободи, охоронювані законом інтереси особи та гарантії їх реалізації [2, с. 281]. На думку А.М. Шульги, правовий статус громадянина характеризується наявністю в людини громадянства (правового зв’язку людини й держави, вираженого в їх взаємних правах і обов’язках), тому правовий статус громадянина – це правове становище в суспільстві людини (особистості), яка має громадянство цієї держави [3, с. 20]. В аспекті розгляду категорії суб’єкта адміністративно-правових відносин О.М. Музичук розглядає правовий статус як систему закріплених у нормативно-правових актах ознак, які визначають його роль, місце та призначення в системі правовідносин, указують на його відмінність від інших суб’єктів і порядок взаємовідносин між ними [4, с. 319]. Правовий статус особи В.Л. Костюк та В.О. Котлюк розглядають як сукупність або систему суб’єктивних юридичних прав і обов’язків особи, що закріплені в чинному законодавстві [5, с. 15; 6, с. 12].

Під правовим статусом учасника юрисдикційного адміністративного провадження у сфері господарської діяльності С.Ю. Любімова розуміє регламентовані чинним законодавством межі його діяльності, які визначаються комплексом кореспондуючих прав і обов’язків, правосуб’єктністю й взаємозв’язками з іншими учасниками юрисдикційного адміністративного провадження [7, с. 243].

Отже, аналіз наукових позицій із приводу правового статусу суб’єкта права дає змогу стверджувати, що в загальному вигляді він характеризується як інтегрована (системоутворювальна) категорія, що позначає особливості правового становища суб’єкта в правовідносинах посередництвом належних йому прав, свобод, обов’язків і законних інтересів, тобто характеризує його як суб’єкта управомоченого та зобов’язаного. У такому ключі господарсько-правовий статус суб’єкта позначає його як управомоченого та зобов’язаного учасника господарських правовідносин.

Разом із тим у юриспруденції існують схожі, однак не тотожні за змістом правові категорії, які ми згадували вище. Зокрема, питання співвідношення категорій «правовий статус» і «правове становище» досить широко розкрито Н.В. Якимчук, позицію якої з цього приводу ми поділяємо. Учена розглядає правове становище суб’єкта в широкому й у вузькому розуміннях і зазначає, що в першому воно застосовується до окремо взятої групи суб’єктів права, що може мати різновиди, а у другому – для характеристики положення конкретної особистості в цей момент. Загалом вчена формує висновок, що поняття «правий статус» указує на місце суб’єкта в системі правовідносин, що характеризується передусім його правами й обов’язками. Відповідно, поняття «правове становище» відображає функціональну роль і вказує місце суб’єкта в системі суспільних відносин. Отже, категорія «правове становище» значно ширша, оскільки характеризує місце суб’єкта в системі суспільних відносин загалом, у розрізі всіх видів правовідносин (як правило, сталих), у яких він перебуває в цей момент, реалізуючи відповідні статуси [8, с. 12–13].

Що стосується категорії «правосуб’єктність», то вона традиційно для юридичної науки розглядається як здатність учасника суспільних відносин виступати як суб’єкт права, а також бути учасником правових відносин [5, с. 17]. Правосуб’єктність складається із правоздатності (міра нормативно окреслених і доступних суб’єкту правових можливостей) і дієздатності (міри можливостей суб’єкта власними діями реалізовувати доступний йому правовий ресурс) [9, с. 61]. Наразі в юридичній науці місце деліктоздатності як здатності особи нести відповідальність є спірним в силу того, що одні юристи вважають його окремим (третім) елементом правосуб’єктності [10, с. 103], а інші – як частину дієздатності [11, с. 74; 12, с. 279], що, тим не менше, не впливає на загальне значення правосуб’єктності для господарсько-правового статусу учасників правовідносин. У такому ключі правосуб’єктність є невід’ємною частиною господарсько-правового статусу, зокрема статусу торгівця цінними паперами, який передбачає набуття, зміну та припинення відповідним суб’єктом права прав й обов’язків.

Як справедливо зазначає з цього приводу Т.О. Санжарук: «Якщо визначити правовий статус як постійну властивість суб’єкта права, то до нього можуть бути віднесені лише невід’ємні властивості ... втрата яких свідчить про обмеження його правосуб’єктності. Такими властивостями є правоздатність, дієздатність, основні права особи на визначені блага, а також ... основні обов’язки» [13, с. 123].

Варто відмітити, що досить тривалий час у юридичній літературі, особливо на перших етапах розвитку господарського права й досліджень відповідних юридичних питань, для позначення прав і обов'язків господарських організацій використовувалася категорія «компетенція» або «господарська компетенція». Із цього приводу в навчальному посібнику Предмет и система курса хозяйственного права. Правовое положение хозяйственных организаций» (В.Г. Вердников, В.С. Мартемьянов, А.И. Плеханов. – М. : ВЮЗИ, 1978. – 68 с.) указано, що в правовому становищі господарських організацій, які не є юридичними особами, варто визначати не лише їх правоздатність як учасників товарно-грошового обороту, а й компетенцію на вирішення питань у процесі здійснення господарської діяльності [14, с. 25]. Так само в роботі М.І. Коняєва «Субъекты хозяйственного права» (Куйбышев, 1972) зазначається, що будь-який господарський орган має свою компетенцію, тобто сукупність прав й обов'язків, наприклад, до компетенції підприємства належить затвердження штатного розпису, реалізація виробів ширспоживання, використання фондів розвитку виробництва [15, с. 8]. Водночас, як зазначають автори підручника «Предпринимательское (хозяйственное) право» (Москва, 2006), це поняття використовується й у наш час відносно суб'єктів, що здійснюють регулювання (організацію) господарської діяльності, а також до внутрішньогосподарських суб'єктів. Що ж стосується суб'єктів, які безпосередньо здійснюють господарську діяльність (індивідуальних і колективних підприємців), то для їх правової характеристики наразі переважно використовується поняття «правоздатність» [16, с. 49].

Стосовно категорії «повноваження» справедливо зазначила О.О. Макарова, що цей термін використовується для того, щоб підкреслити сполученість прав і обов'язків державного органу через поняття «правозобов'язаність», яку не можна не реалізувати в публічних інтересах [17, с. 656]. У зв'язку з чим можна сформулювати висновок, що в аспекті господарсько-правового статусу торгівця цінними паперами ця категорія не застосовується.

З огляду на наведене можна сформулювати висновок, що правосуб'єктність є основним, базовим елементом господарсько-правового статусу торгівця цінними паперами. Саме вона формує загальний правовий статус будь-якого учасника господарсько-правових відносин незалежно від сфери його діяльності, її характеру й правових зв'язків з іншими суб'єктами прав. І хоча сама по собі правосуб'єктність становить не права й обов'язки, а лише здатність їх мати й набувати, тим не менше, без цієї здатності правовий статус утрачає свій зміст, оскільки ніколи не зможе наповнитися реальними правами й обов'язками суб'єкта – носія правосуб'єктності.

Загалом варто зазначити, що порушене нами питання актуалізується тією обставиною, що положення чинного законодавства не містить визначення торговця цінними паперами, у зв'язку з чим це питання повністю віддано на розгляд практики правозастосування і юридичної науки. Зокрема, положення ст. 2 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначає, що професійним учасником фондового ринку є юридичні особи, утворені в організаційно-правовій формі акціонерних товариств або товариств з обмеженою відповідальністю, які на підставі ліцензії, виданої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України [18, ст. 2].

При цьому п. п. 2 та 3 Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами, затвердженими рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 травня 2013 р. № 819, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 01 червня 2013 р. за № 857/23389, визначається, що професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність із торгівлі цінними паперами провадиться торговцями цінними паперами – господарськими товариствами, для яких операції з цінними паперами є виключним видом діяльності, а також банками.

Професійна діяльність на фондовому ринку – діяльність із торгівлі цінними паперами включає таке:

- дилерську діяльність;
- брокерську діяльність;
- андеррайтинг;
- діяльність з управління цінними паперами [19, п. п. 2, 3].

Отже, положення нормативно-правових актів відносять торгівця цінних паперів до професійних учасників фондового ринку, а також установлюють, що його статус передбачає здійснення дилерської, брокерської діяльності, андеррайтингу й діяльності з управління цінними паперами.

У свою чергу, визначення торговця цінними паперами запропоновано О.В. Дідич як особи, що на професійній основі надає послуги основним учасникам відносин – інвесторам і емітентам [20, с. 97]. На наше переконання, наведене визначення є неповним, зокрема у зв'язку з тим, що одним із різновидів діяльності торговця цінними паперами є дилерська діяльність, що передбачає укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу, крім випадків, передбачених законом [18, ст. 17]. Тому, на нашу думку, торговця цінними паперами можна визначити як професійного учасника ринку цінних паперів, який на підставі отриманої ліцензії має право на здійснення дилерської, брокерської діяльності, андеррайтингу й діяльності з управління цінними паперами.

З наведеного вище вбачається, що правовий статус торговця цінними паперами може розглядатися в системному ракурсі як сукупність складових, а також із позиції динаміки, тобто порядку його виникнення, зміни та припинення. У такому ключі необхідно відзначити, що в правовій науці немає єдиного підходу до визначення елементного складу правового статусу учасників правовідносин, однак загалом більшість представників юридичної науки дотримуються думки, що його обов'язковими елементами є права, свободи, обов'язки та їхні гарантії (С.В. Лопатін) [2, с. 277–278] або обов'язки, права й відповідальність (С.О. Сергєєв) [21, с. 187] (В.В. Резнікова) [22, с. 156].

Хоча існують досить специфічні наукові позиції з приводу елементів правового статусу. Зокрема, досить широко це питання розкрито А.В. Панчишеним, який в одній зі своїх робіт зазначає, що А.М. Колодій і А.Ю. Олійник визначають такі елементи правового статусу: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, свободи та юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність. У свою чергу, учений наводить і позицію М.І. Матузова, який застосує більш простий підхід до класифікації елементів структури правового статусу та включає лише правосуб'єктність суб'єкта суспільних відносин; принципи конституційно-правового статусу; права і свободи

суб'єкта й гарантії їх реалізації; обов'язки та гарантії їх виконання, правовідносини загального (статусного) типу. Деякі автори включають у склад правового статусу також правове зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість. Сам же А.В. Панчишен дотримується позиції, що до структури правового статусу особи як інтегрованого поняття належать: а) правові норми; б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність; г) правові принципи; д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридична відповідальність; з) правовідносини загального (статусного) типу [23, с. 95–96]. Із цього приводу О.М. Музичук також відносить до змісту правового статусу юридичної особи мету її утворення та діяльності, завдання, функції, обов'язки права, відповідальність, особливості організаційно-структурної будови та взаємовідносини [4, с. 319].

Водночас, на нашу думку, більш раціональною й обґрунтованою є позиція віднесення до змісту правових статусів прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, їх гарантії і відповідальності. Зокрема, питання правосвідомості, правової культури не можуть характеризувати правовий статус особи, оскільки мають суб'єктивний характер, тоді як правовий статус характеризує об'єктивне становище особи і її правові можливості. Крім того, право є байдужим для внутрішніх виявів правосвідомості й правової культури до тих пір, поки вони не знайдуть зовнішнє відображення в правовідносинах у формі дій або бездіяльності особи. Що стосується правових норм і правових відносин, то перші є джерелом формування правового статусу, оскільки встановлюють міри можливої поведінки особи та її юридичні обов'язки. Включення норми права до складу правового статусу є поєднанням причини й наслідку в одному елементі, у зв'язку з чим виходить, що один із елементів правового статусу формує весь правовий статус. У свою чергу, правовідносини (відносні або абсолютні) є сферою існування правового статусу, певним юридичним майданчиком. Звичайно, що, наприклад, у відносинах з андеррайтингу правовий статус андеррайтера існує саме за допомогою відповідних відносин, які виникли на підставі договору, тому відносини слугують невід'ємною частиною виникнення відповідного правового статусу. Водночас існування відповідних правовідносин є певною мірою наслідком виникнення статусу андеррайтера або навіть процесом, який відбувається паралельно. Права і свободи відповідного суб'єкта, що становлять його господарсько-правовий статус як торговця цінними паперами, водночас у певній частині становлять зміст правовідношення, у зв'язку з чим саме правовідношення є лише умовним майданчиком існування правового статусу. Більше того, правовідносини складаються з об'єкта та змісту (прав й обов'язків), тому включення їх до складу правового статусу торговця цінними паперами фактично означатиме й те, що до його складу включається об'єкт правовідносин, чого не може бути. Іншими словами, включення до складу правового статусу торговця цінними паперами, наприклад брокера, його прав і обов'язків відносно інших учасників правовідносин виключає необхідність включення до такого складу змісту правовідношення, який і становлять такі права й обов'язки. Водночас включення до складу статусу об'єкта правовідносин фактично спричиняє отождошення господарсько-правового статусу торговця цінними паперами і правового режиму відповідного об'єкта правовідносин.

Що стосується господарської правосуб'єктності, то вона є невід'ємною частиною господарсько-правового статусу торговця цінними паперами, причини чого були розкриті нами вище. У свою чергу, відповідальність, на наше переконання, також є частиною правового статусу щонайменше з двох підстав. По-перше, вона має об'єктивний характер і встановлюється у формі негативних наслідків для особи, що порушує вимоги положень нормативно-правових актів. По-друге, відповідальність існує у двох формах – позитивній і негативній. Позитивна відповідальність полягає в дотриманні суб'єктом приписів положень законодавства під загрозою зазнати покарання, у зв'язку з чим є передумовою негативної відповідальності й водночас частиною механізму правореалізації. Тому існування у особи прав, свобод, законних інтересів і обов'язків пов'язується з їх реалізацією (виконанням) або нереалізацією (невиконанням), що, у свою чергу, пов'язується з позитивною або негативною відповідальністю. По-третє, в окремих випадках права й обов'язки особи визначають і характер її відповідальності, наприклад, в окремий вид виділяється професійна відповідальність, яка, зокрема, передбачає спеціальні санкції для порушника. Такий вид відповідальності характерний і для торговця цінними паперами як професійного учасника ринку цінних паперів. Те саме стосується й гарантії у діяльності торговця цінними паперами, якими є окремі юридичні механізми забезпечення реалізації ним своїх прав і законних інтересів. Віднесення гарантії до елементів правового статусу пояснюється тим, що в більшості випадків вони являють собою обмеження прав інших суб'єктів щодо вчинення дій певного характеру стосовно торговця або його права відносно таких суб'єктів в охоронних правовідносинах. При цьому в юридичній літературі вже традиційною є позиція, що незабезпечені права й законні інтереси взагалі не можна назвати такими.

У свою чергу, принципи права, на наше переконання, не можуть бути віднесені до господарсько-правового статусу торговця цінними паперами з тих самих причин, що й норми права, тобто вони є джерелами та засадами формування правового статусу.

Висновки. Отже, дослідження дає змогу стверджувати, що господарсько-правовий статус торговця цінними паперами складається з його прав, свобод, законних інтересів, їх гарантії і відповідальності. Саме ці елементи характеризують положення суб'єкта в господарських правовідносинах відносно інших учасників і визначають його юридичні можливості. В аспекті зовнішнього вияву господарсько-правовий статус торговця цінними паперами виявляється в організаційно-правовій формі існування, меті діяльності, структурі, характері зв'язку з іншими суб'єктами.

Загалом можна сформулювати висновок, що правовим статусом торговця цінних паперів є визначена й забезпечена положеннями законодавства сукупність прав, свобод, законних інтересів і обов'язків професійного учасника ринку цінних паперів, що пов'язані зі здійсненням ним відповідної діяльності, а також порядок його відповідальності.

У свою чергу, господарсько-правовим статусом торговця цінних паперів є визначена й забезпечена положеннями законодавства сукупність прав, свобод, законних інтересів і обов'язків професійного учасника ринку цінних паперів, що пов'язані зі здійсненням ним відповідної діяльності, яка має характер господарської, а також особливої відповідальності за порушення положень законодавства, що регламентують відносини на ринку цінних паперів і суміжні відносини.

Список використаної літератури:

1. Качур В. О. Співвідношення понять “persona”, “status” і “caput” у римському праві / В.О. Качур // Часопис Київ. ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 21–25.
2. Лопатін С.В. Правовий статус громадян як суб’єктів адміністративно-правових відносин в інформаційній сфері / С.В. Лопатін // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 277–282. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10lcvvic.pdf>.
3. Шульга А.М. Правовий статус особистості, його види / А.М. Шульга // Право і безпека. – 2012. – № 2 (44). – С. 19–22.
4. Музичук О.М. Уточнення сутності категорії «правовий статус» суб’єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу / О.М. Музичук // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 316–321. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-1/08momies.pdf>.
5. Костюк В.Л. Проблеми визначення правосуб’єктності у загальній теорії права / В.Л. Костюк // Держава і право. – 2009. – Вип. 44. – С. 14–19.
6. Котюк В.О. Основи держави і права : [навч. посіб. для студ. юрид. вузів і факультетів] / В.О. Котюк. – К. : Вентурі, 1995. – 176 с.
7. Любімова С.Ю. Правовий статус учасників юрисдикційних адміністративних проваджень у сфері господарської діяльності / С.Ю. Любімова // Митна справа. – 2013. – № 5 (89). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 241–248.
8. Якимчук Н. Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз / Н. Якимчук // Вісн. нац. акад. прокур. України. – 2013. – № 3. – С. 11–18.
9. Пундор Ю.О. Про визначення змісту категорії «правосуб’єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльний аспект) / Ю.О. Пундор // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013. – № 1. – С. 60–63.
10. Примак В.Д. Деліктоздатність як елемент змісту цивільної правосуб’єктності юридичної особи / В.Д. Примак // Вісн. Хмельн. ін-ту регіон. упр-ня та права. – 2004. – № 1–2. – С. 98–104.
11. Віхляев М.Ю. Поняття та складові елементи адміністративної правосуб’єктності громадських об’єднань як складової їхнього адміністративно-правового статусу / М.Ю. Віхляев // Митна справа. – 2013. – № 1 (85). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 72–77.
12. Зеньков Д.О. Правосуб’єктність профспілок: сутність, значення, порядок виникнення / Д.О. Зеньков // Митна справа. – 2014. – № 1 (91). – Ч. 2. – Кн. 2. – С. 278–284.
13. Санжарук Т.О. Правовий статус як властивість індивідуального суб’єкта права та компетенція як властивість колективного суб’єкта права / Т.О. Санжарук // Акт. пробл. держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 122–128.
14. Вердников В.Г. Предмет и система курса хозяйственного права. Правовое положение хозяйственных организаций : [учеб. пособ.] / В.Г. Вердников, В.С. Мартемьянов, А.И. Плеханов. – М. : ВЮЗИ, 1978. – 68 с.
15. Коняев Н.И. Субъекты хозяйственного права / Н.И. Коняев. – Куйбышев : Куйбыш. плановый ин-т, 1972. – 45 с.
16. Предпринимательское (хозяйственное) право : [учебн.] / [Н.Н. Вознесенская, С.С. Занковский, М.И. Клеандров и др.] ; под. ред. В.В. Лаптева, С.С. Занковского. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 560 с.
17. Маркова О.О. Співвідношення правосуб’єктності і компетенції деяких суб’єктів публічного права в договірних відносинах / О.О. Маркова // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 655–661. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13moovdv.pdf>.
18. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268 (зі змінами).
19. Про затвердження Ліцензійних умов провадження професійної діяльності на фондовому ринку (ринку цінних паперів) – діяльності з торгівлі цінними паперами : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 14 травня 2013 року № 819, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 01 червня 2013 року за № 857/23389 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 52. – Ст. 1911 (зі змінами).
20. Дідич О.В. Адміністративно-правовий статус торгівців цінними паперами / О.В. Дідич // Акт. пробл. держави і права. – 2005. – Вип. 26. – С. 96–99.
21. Сергеев С.О. Правовий статус суб’єктів фіскальних правовідносин / С.О. Сергеев // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 185–188. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07ssosfp.pdf>.
22. Резнікова В.В. Суб’єкти посередницьких правовідносин / В.В. Резнікова // Університетські наук. записки. – 2011. – № 4 (40). – С. 154–163.
23. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» / А.В. Панчишин // Часопис Київ. ун-ту права. – 2010. – № 2. – С. 95–98.